

БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ ВЛАДЕТЕЛИ
И КОНСТАНТИНОПОЛ. БЪЛГАРСКИТЕ АКЦИИ В
ПОДКРЕПА И СРЕЩУ ВИЗАНТИЙСКАТА СТОЛИЦА
В ПЕРИОДА VIII – XIV В.

Ивелин Иванов

MEDIEVAL BULGARIA AND CONSTANTINOPLE. THE
BULGARIAN ACTIONS IN SUPPORT OF AND AGAINST
THE BYZANTINE CAPITAL, 8th – 14th CENTURY

Ivelin Ivanov

Abstract: *The article is focused on the Bulgarian military actions in support of and against the Byzantine capital, seeking answers to several key questions:*

How many of the attacks, blockades and sieges of Constantinople in the period from the 8th to the 14th c. were performed by the Bulgarians or with Bulgarian participation? Which of these campaigns, blockades and sieges were implemented independently, and which were held in coalitions? Which of the Bulgarian actions were directed not against, but in support of the Byzantine capital? What was the frequency and the duration of the Bulgarian military campaigns directed against Constantinople? Can we draw parallels between the Bulgarian military activity against the Byzantine capital and the evolution of the medieval siege warfare? Last but not least, the article also addresses the terms used in the presentation of the Bulgarian military actions against Constantinople (marches, attacks, blockades, sieges, etc.). In conclusion, the author summarizes that the Bulgarian military pressure pursued political goals rather actual capture of the Byzantine capital.

Keywords: *Medieval Bulgaria, Byzantine Empire, medieval Constantinople, Bulgarian-Byzantine wars.*

За около 1000 години съществуване на Византийската империя нейната столица Константинопол била нападана, блокирана и обсаждана многократно, но само три пъти тези военни акции приключили с превземане на града: през 1204 г., през 1261 г. и през 1453 г. В хронологията на тези заплахи за византийската столица можем да отбележим аваро-персийската обсада от 626 г., първата арабска обсада от 674 – 678 г., втората арабска обсада от 717 – 718 г., походът на Крум от 813 г., първата атака на варягите срещу Константинопол от 860 г., второто варяжко нападение от 941 г., атаката и

превземането на града от кръстоносците от Четвъртия кръстоносен поход през 1204 г., българо-никейската обсада на Константинопол от 1235 г., превземането на града от никейския отряд на Алексий Комнин Стратегополус на 25 юли 1261 г., първата османска обсада от 1396 г., втората османска обсада от 1422 г., и превземането на града от османците през 1453 г. Но каква е ролята на българите и на средновековната българска държава в действията срещу и в подкрепа на византийската столица?

Съществуват редица сведения за българско участие в походи и военни акции достигащи до околностите или до самите стени на византийската столица още преди създаването на Дунавска България през вт. пол. на VII в. Първите по-надеждни сведения се отнасят до края на V в. През 482 г. Източната Римска империя била подложена на нападения от страна на вестготите и император Зенон потърсил помощта на кутригурите. Последните били както в ролята на съюзници, така и на противници на Византия. През 493 г. при българско нападение в Тракия загинал военачалникът Юлиан. През 502 г. последвало ново българско нападение в Тракия. Десетилетие по-късно, през 514 – 515 г., в разгара на бунта на Виталиан срещу Империята, българите преминали през Одесос и Анхиало и се насочили към ромейската столица. След преговори и получаване на откуп Виталиан изтеглил войските си, но тази заплаха довела до окончателното завършване на мощните *Анастасиеви стени*, чиято цел била да защити града от сухопътно нападение. През 540 г. кутригурите отново опустошили полуострова, като достигнали до Константинопол. След по-малко от две десетилетия, през 558 г., последвал нов поход на кутригурския хан Заберган, който достигнал до Константинопол, но се оттеглил след получаване на значителен откуп.

Същинската история на българските действия срещу и в подкрепа на византийската столица започва с утвърждаването на Дунавска България като военен и политически фактор в Югоизточна Европа през втората половина на VII – началото на VIII в. Първите целенасочени действия към Константинопол датират от управлението на хан Тервел. През 705 г., предвождащ армия от българи и славяни, Тервел се явил с ексимператора Юстиниан пред стените на Цариград. След безплодни тридневни преговори с гражданите на Константинопол, Юстиниан с помощта на свои привърженици успял да проникне в града и да се възкачи на престола (**Златарски 1994**, 226 – 227). Без да се спираме в детайли на последвалото даряване на Тервел с богатства и с кесарска титла, можем да отбележим, че въпросните събития са ярко свидетелство за решаващата роля на българската политическа и военна подкрепа при преврата във византийската столица. Макар и приключил без голямо кръвопролитие и с важни материални, териториални и политически придобивки, военният поход от 705 г. може да бъде определен като първа решителна акция на дунавските българи за мащабни действия на юг, към самото политическо сърце на Византийската империя.

Следващата забележителна проява на българска активност, насочена към столицата на империята, е свързана с действията срещу обсаждащите града араби през 717–718 г. През есента на 717 г. година многочислена арабска сухопътна армия и мощен флот обсадили византийската столица. В отговор на отправеното от страна на император Лъв III искане за помощ, хан Тервел насочил български войски на юг (**Гюзелев 1981**, 129–155; **Yannopoulos 1997**, 485–486)¹. Следвайки сведенията от писмените извори, можем да отбележим два решаващи момента в българската намеса в този грандиозен сблъсък. В самото начало на обсадата българите нанесли тежко поражение на дебаркиралите и опитващи се да се укрепят араби, след което последните били принудени да построят дълъг отбранителен вал срещу български нападения. Блокирани от българите по суша, арабите продължили обсадата в зимни условия, като множество от тях умрели от глад и болести. През пролетта на 718 година българите нанесли втори тежък удар на обсаждащите арабски войски, като изворите свидетелстват за 20 000, 30 000, дори за 32 000 арабски жертви. Притиснати от българските удари, упоритата византийска съпротива и огромните загуби, арабите прекратили обсадата на 15 август 718 г.

Но каква е реалната роля на българите и можем ли да приемем твърдението, че именно българското участие спасило византийската столица и Византийската империя от надвисналата арабска опасност? Тъй като тезата за решаващата роля на хан Тервел се радва на широка популярност (**Мутафчиев 1992**, 98)², интерес представляват някои по-различни и критични позиции. Според Panayotis Yannopoulos българската роля без съмнение е значима, но най-вече в самото начало на обсадните действия – през 717 г, когато сухопътните арабски войски дебаркирали на европейския бряг и започнали изграждането на лагер. Именно в този ранен етап те понесли тежък удар от българите, които ги блокирали в ограничено пространство между градските стени и своите позиции и не им позволявали да събират припаси и продоволствие (**Yannopoulos 1997**, 493)³.

¹ Според Panayotis Yannopoulos: „*Certaines sources indiquent une intervention bulgare dans cette guerre; d'autres sources n'en font pas état, tandis que d'autres encore présentent les faits autrement... Cette incertitude a créé une certaine confusion parmi les historiens, dont les uns pensent que les Bulgares ont sauvé l'empire byzantin de l'expansionnisme arabe, tandis q d'autres minimisent la contribution.*“

² Според Петър Мутафчиев: „*Българите оказали доста неоценима услуга на Византия по времето, когато арабите отново се появили пред стените на Цариград и цяла година го държали обсаден (717–718). Войските на Тервел тогава настъпили към Тракия, и един двадесетхиляден арабски отред, който се опитал да спре движението им, бил унищожен от тях. Това поражение принудило арабите да побързат да снемат обсадата и да се оттеглят от бреговете на Босфора.*“

³ Panayotis Yannopoulos смята, че вторият решаващ момент на българска подкрепа бил в края на зимата (в началото на 718 година), но тази българска победа не била използвана докрай и не довела до сваляне на обсадата: „*De cette analyse ressortent naturellement certaines constatations, dont la première rencontre déjà les remarques faites dans l'introduction, à savoir*

Първи целенасочени български опити за нападения над византийската столица наблюдаваме при управлението на хан Крум, след краха на големия поход срещу България, предприет от император Никифор I през 811 г. След победата при Версиникия от 22 юни 813 г. българите се насочили към Константинопол, демонстрирайки намерение за нападение на града. По заповед на българския хан започнало изграждане на ров и вал от *Влахерните* до *Златните врата*, което явно демонстрирало намерение за продължителни военни действия срещу града, поне по суша. Без да се спирам подробно на последвалите събития (опитът за покушение над Крум и оттеглянето на българите скоро след това), ще се концентрирам върху характера на военните действия срещу Константинопол през 813 г. Походът срещу византийската столица е обект на изследване от редица български и чуждестранни медиевисти. Според Константин Иречек (който следва основно съчинението на Симеон Логотет) Крум се разположил под Цариград с намерение за обсада, но като се убедил, че обсадата е опасна, предложил мир с условие да му плащат ежегоден данък (**Иречек 1978**, 161). Васил Златарски смята, че походът към Константинопол от 813 г. не бил планиран предварително, тъй като Крум все още нямал план за завоюване на Константинопол (**Златарски 1994**, 349). Според Петър Мутафчиев Цариград бил всецяло блокиран откъм сушата, т. е. авторът описва въпросните действия като блокада, а не обсада (**Мутафчиев 1992**, 119). Мутафчиев е на мнение, че започнатото от Крум очертало важна насока в действията на българските владетели през Средновековието, и че териториалното разширение и действията започнати при превземането на Сердика, са могли да бъдат завършени и утвърдени единствено при бреговете на Босфора. Авторът смята, че стремежът към превземане на Константинопол бил обективно обусловен, но че усилието да се овладее византийската столица било непостижимо (**Мутафчиев 1992**, 122). В същата насока са и разсъжденията на акад. Васил Гюзелев, който

---

qu'il faut débarrasser la recherche historique des sentiments nationalistes des peuples balkaniques d'aujourd'hui. A la victoire finale des Byzantins lors de la guerre arabo-byzantine de 717/718 les Bulgares contribuèrent aussi... Les sources, malgré les apparences, sont assez explicites au sujet du rôle des Bulgares dans cette guerre. Alliés de Léon, déjà au moment de l'attaque arabe, ils contribuèrent à l'arrêt de l'offensive arabe. Ils aidèrent considérablement les défenseurs de la ville pendant les premiers mois du siège en harcelant les armées arabes. Ils remportèrent une grande victoire au début de 718, mais ne l'exploitèrent pas et la situation autour de la ville resta inchangée. Influencés par la propagande anastasiennne, ils se retirèrent du front à la fin de l'hiver 718, au moment où les défenseurs avaient le plus besoin de leur aide. Les efforts de Léon pour les attirer de nouveau sur les lignes ne donnèrent rien. Au contraire, convaincus par Sissinnios et sans doute attirés par les concessions généreuses que ce dernier leur avait proposées, ils se rangèrent aux côtés d'Anastase. A partir de ce moment, non seulement ils ne contribuèrent pas à la victoire finale des Byzantins, mais encore oeuvrèrent dans le sens opposé. S'ils n'attaquèrent pas Constantinople, cela est dû aux circonstances et à leur cupidité que Léon a judicieusement exploitées. Toute autre vision des faits ne repose pas sur les sources et peut être qualifié non seulement d'erronée, mais aussi d'intéressée et de subjective."

смята, че действията на Крум под стените на византийската столица през юли 813 г. поставили началото на плановете за овладяване на града (Гюзелев 1981, 135). Спирайки се на събитията от 813–814 г., проф. Христо Матанов отбелязва, че с подготовката на голям поход срещу Константинопол Крум става първият български средновековен владетел, който реално планира и подготвя превземане на византийската столица. Също, професор Матанов оценява тази идея като политически мираж, който донесъл на българските владетели и на българите повече разочарования, отколкото успехи (Матанов 2014, 96).

Появата на българските войски пред стените на Константинопол на 17 юли 813 г. изглеждала като начало на обсадни действия на града, но Крум не разполагал нито с подготвени обсадни съоръжения, нито с флот, за да застраши сериозно византийската столица. Ето защо някои изследователи смятат, че с тези действия българският владетел целял оказване на натиск и поставяне на условия – данък в злато, ценни тъкани и може би знатни заложници. Според John Haldon кампанията от 813 г. била кратка сухопътна блокада на града, а не обсада. Същият автор е на мнение, че план за мащабна обсада бил изготвен едва след опита за покушение срещу Крум. (Haldon 2017, 265). Анализирайки действията на българите през 814 г., същият автор смята, че този планиран поход бил целенасочена акция за превземането на Константинопол, но също че градската агломерация и нейните военни възможности са били в състояние да отблъснат дори мащабно планираната операция на Крум за следващата 814 г. (Haldon 2017, 265)⁴.

Планираният от Крум голям поход срещу Константинопол през 814 година не бил осъществен, но това не сложило край на българските опити за овладяване на града. Кризата в империята в края на IX и началото на X век подхранила амбициите на българския владетел Симеон, който достигнал до

---

⁴ След VIII век, защитата на града не се осигурявала с полеви войски, а с такива, набирани в чертите на града и неговите околности. В случай че се окажели недостатъчни, тогава влизали в действие извънредни резервни рекрути от полевата армия, които били ангажирани в защита на градските стени (примери за това намираме през 668–669 г. и през 717–718 г.). Явно, при атаките над града през IX–X в., Константинопол не разполагал с голям и постоянен гарнизон. При задаваща се заплаха в града били изпращани редовни войски от действащата армия, а в случай на неочаквано нападение Константинопол бил отбраняван от градското опълчение и малки военни части. Най-вероятно при появата на Крум под градските стени през юли 813 г. ситуацията била подобна. Според John Haldon: „*But it is worth bearing in mind that the arrangements for the defence of the city, even with the imperial field army still not fully recovered from the defeat at Versinicia, would almost certainly have defeated any siege that Krum might eventually have established, had he not died. As well as the defences and soldiers of the capital itself, of course, there were also further lines of defence which might serve to hinder or obstruct an enemy advance on Constantinople.*“ Авторът разглежда дълбоката отбрана на север-северо-запад, стигаща чак до Адрианопол, като подчертава, че дори тази дълбока защита да бъде преодоляна, това осигурявало достатъчно време за организиране на защитата на столицата и за вкарване на допълнително войски и припаси в града.

Константинопол с войски неколкократно през своето управление. Кулминацията в действията на българския владетел срещу византийската столица настъпила след смъртта на император Лъв VI през 912 г. През пролетта на следващата година пристигналите в Константинопол български пратеници били прогонени, а Симеон получил повод за война срещу Империята. В разгара на лятото на същата година българските войски се появили пред стените на византийската столица. Подобно на събитията от юли 813 г., скоро започнали преговори между двете страни, като било постигнато споразумение и бил поставен край на тази кампания (**Златарски 1994**, 359 – 369; **Матанов 2014**, 144; **Николов 2014**, 91 – 92; **Рашев 2016**, 143)⁵. Въпреки продължителните военни действия срещу Византия, през следващите девет години Симеон насочил усилията си срещу Адрианопол, в посока към Драч и Солун, но не предприел настъпление срещу византийската столица. След голямата победа при Ахелой от 20 август 917 г., Симеон преследвал оттеглящите се остатъци от византийските войски, но не пристъпил към блокадни действия или нападения над Константинопол (**Божилов 1983**, 105; 126 – 127; **Атанасов 2018**, 107 – 143)⁶. Българските войски се появили

⁵ Българският владетел, подобно на своя предшественик Крум, наредил да изкопаят ров и вероятно да издигнат вал от Влахерните до така наречените Златни врата, но скоро започнали преговори. Преговорите завършили без подписване на мирен договор, но Симеон и синовете му получили големи дарове преди да се оттеглят от столицата на империята. Според проф. Матанов „...през следващата 913 г. Симеон се озовава пред стените на Константинопол. Той познава византийската столица и отлично знае, че тя е непревземаема без флот, с който той не разполага. Но князът знае също така, че политическият натиск е вид оръжие, и предявява своите искания.“ Последното на практика отхвърля вероятността за сериозни планове за атакуване на византийската столица през 913 г. По повод появянето на Симеон с войски под стените на Константинопол през август 913 г., Рашо Рашев смята следното: „...не може да се говори за военна кампания от страна на Симеон, имаща за цел превземането на Константинопол, а за военен натиск в преговорите за потвърждаване на мирния договор, отхвърлен от Александър през пролетта на 913 г.“ Според Р. Рашев, по-късните действия на Симеон в конфликта с Византия не показват целенасочен план за атакуване и овладяване на Константинопол, а по-скоро натиск към по-високостояща цел. Тази цел, според автора, била възкачването на престола на византийските императори.

⁶ Иван Божилов приема, че в този случай Симеон „бил готов да го вземе със сила (или поне да опита).“ По-нататък авторът отбелязва, че след победите при Ахелой и при Катасирти през 917 г., пътят на Симеон към византийската столица бил открит, но той изненадващо не продължил, а се оттеглил, тъй като моментът не бил подходящ за решителен щурм срещу Константинопол. Според Божилов обяснението за това оттегляне е в бунта на сръбския княз Петър Гойникович, а описвайки действията на Симеон през следващата 918 година, авторът смята, че с действията си в Елада и на югозапад през следващата година, Симеон „...вече бил готов да стори и решителната стъпка – да пристъпи към щурма на Константинопол.“ Близък до тезата за решителни намерения и за тотален натиск срещу Византия и нейната столица е също Георги Атанасов. Според него археологическите и писмени свидетелства сочат демографски бум, най-вече в Североизточна България и Добруджа в края на IX – началото на X в. В търсене на обяснение Г. Атанасов приема, че причините са преселение на българи и славяни от други територии и целенасочена политика за централизация. На

под стените на града на Константин през 921 г. и 922 г. При втория поход, въпреки удържаната победа в битката при Пиги, опожаряването на Златния рог и превземането на Виза, Симеон отново не предприел пряка атака или блокада на града по суша. Остава загадка дали българският владетел е планирал продължителни действия срещу Константинопол и дали сръбското въстание е основна причина за оттеглянето на българите през 922 г. (**Божилков 1983**, 132)⁷. Редица писмени сведения и динамиката на българските действия подкрепят тезата за сериозни намерения и планове за атака срещу византийската столица. През 923 (или 924 г.), Симеон влязъл в контакт с арабска флота, която акистирала на егейския бряг. Според изворите няколко българи отплавали с арабите към Тарс за окончателни преговори, но и този опит на Симеон не довел до търсения резултат (**Browning 1975**, 67; **Матанов 2014**, 148; **Николов 2014**, 93 – 94)⁸.

Следващата и последна поява на българския владетел пред Константинопол била през 924 г., но и този път военният поход завършил с преговори и сключване на примирие с Роман Лакапин (**Иречек 1978**, 193; **Божилков 1983**, 142)⁹. През септември Симеон се отправил с войски към Константинопол, установил се на лагер пред града и започнал преговори за лична среща с император Роман Лакапин¹⁰. Показателно е, че докато преговаряли за среща, българите опожарили храма „Св. Богородица“ и околностите, с което демонстрирали сила и заплаха за по-мощни и разорителни военни действия, в случай на неотстъпчивост от страна на Лакапин и имперското правителство.

Анализът на гореизложеното води до извода, че почти всички кампании на Симеон срещу Константинопол завършили с преговори и отстъпки от византийска страна. Това поставя под съмнение тезата, че българският

базата на тези данни Г. Атанасов приема, че всичко това, заедно с потенциала на съюзници и федерати, осигурявало достатъчен човешки и военен потенциал за безпрецедентните и на практика почти непрекъснати войни срещу Византия при неговото управление.

⁷ Според Иван Божилков с искането Роман Лакапин да слезе от ромейския престол, Симеон е търсел *casus belli*. Това дало път на втората възможност за постигане на крайната цел – овладяване на Константинопол със сила, т.е. Божилков поддържа тезата, че Симеон е планирал превземане на Константинопол.

⁸ Хр. Матанов приема сведенията за българо-арабските преговори за общи действия срещу Византия за правдиви, като в случай на превземане на Константинопол, Симеон бил готов да отстъпи на арабите цялата плячка, но да задържи града. Провалът на преговорите показал на Симеон, че Константинопол остава непревземаем бастион на византийската държава.

⁹ По повод пристигането на Симеон под Константинопол с „безбройна войска“ през 924 г., Иречек отбелязва, че след безплодни преговори с Роман Лакапин и патриарх Николай, Симеон отстъпил от града назад, „защото трябвало да отложи окончателното осъществяване на своите планове за по-късно време“.

¹⁰ Съществуват спорове относно датата на срещата. Васил Златарски и Иван Дуйчев приемат, че се е състояла през 923 г., но повечето изследователи подкрепят годината 924.

владетел е хранел амбиции за превземане на града, тъй като на практика въпросните походи и военен натиск довели до конкретни материални и политически придобивки за българите (Мутафчиев 1992, 189; Божилов 1983, 97; Николов 2014, 95; Вачкова 2005, 75)¹¹.

Друг български владетел, свързан с планове за овладяване на Константинопол, е цар Калоян. Проф. В. Златарски е на мнение, че подобно на Крум и Симеон, Калоян също насочил усилията си към византийската столица (Златарски 1972, 264)¹². Анализирайки българо-латинските отношения при Калоян, Ани Данчева-Василева поддържа тезата, че следвайки имперската идея на своите предшественици, българският владетел имал за цел Константинопол, но проявил политическа прозорливост, която изключвала войната до краен предел и на всяка цена (Данчева-Василева 1985, 67; Божилов 1985, 57)¹³. Тъй като липсват преки писмени сведения за атака на Калоян срещу Константинопол, тези анализи касаят по-скоро политическата идеология

¹¹ Петър Мутафчиев приема, че след 919 г. Симеон имал ясна политика за овладяване на Константинопол, и сравнява това с плановете на Крум от 813–814 г. Авторът смята, че през 922 г. българският владетел е бил подготвен за пряко нападение срещу византийската столица и само успехът на сръбския бунт го принудил да се оттегли. По мое мнение, логични са изводите на проф. Иван Божилов. Той посочва, че целта на Симеоновите настъпления към столицата на империята в първия етап от войните му срещу Византия (894–899) била политическа: „... да принуди империята към политическа отстъпка – възстановяване на *status quo*-то. За тази цел един бърз и опасен поход към византийската столица е бил най-подходящото средство.“ Също, анализирайки кампанията от 913 г., Божилов смята, че: „походът не е бил нито празна военна демонстрация, както приемат някои, нито пък сериозен опит за овладяване на византийската столица, както си го обясняват други.“ По повод края на управлението на този български владетел, Георги Николов отбелязва следното: „С неговата смърт на 27 май 927 г. умряла и мечтата на българите за завладяването на Цариград“. Веселина Вачкова отхвърля напълно тезата за планове за овладяване на византийската столица и смята, че описаната от Иван Божилов „*Rex Simeonica*“, според която Симеон, е мечтаел да управлява в Константинопол, за мъртвородена: „Никой, поне малко запознат с византийската религиозно-политическа доктрина, не би посегнал на идеята за уникалната значимост на ромейския народ-богоносец, и на Константинопол – земният Небесен Ерусалим“.

¹² Ето каква е оценката на В. Златарски: „Той съумял да оцени новото положение на работитѣ на Балканския полуостровъ и, като се облѣгалъ на собственитѣ си сили, намислилъ да осъществи идеята, която въодушевяваше царетѣ отъ първото царство – основаване на българо-византийско царство съ столица Цариградѣ. Той, обаче, не можалъ да прокара и да осъществи тая идея при всичкитѣ благоприятни обстоятелства, защото билъ лошѣ дипломатѣ и политикѣ. Увлѣченъ отъ мисълта, че нему сѣдбата е опредѣлила да седне върху престола на източнитѣ императори, той малко си давалъ отчетъ, дали народътъ му който наскоро преди това едвамъ бѣ смъкналъ отъ себе си чуждото иго, билъ подготвенъ политически и културно, за да изнесе на плецитѣ си тая привлѣкателна и грандиозна, но мжчна задача.“

¹³ Според Иван Божилов Калоян се стремил към овладяване на Константинопол: „Наистина Калоян не смогнал да овладее Константинопол – неговата крайна цел (тези стремления карат някои учени да го сближават с цар Симеон), но постигнатото било добра основа за политиката на неговите приемници“.

на средновековната българска държава, но не и реални военни планове и действия. Ето защо, въпреки забележителната политическа и военна активност на цар Калоян, той не може да бъде свързан пряко с разглеждания в тази статия проблем (**Николов 2014**, 99; **Иванов 2010**, 45 – 46)¹⁴.

За разлика от цар Калоян, неговият племенник Йоан II Асен осъществил преки действия срещу Константинопол. След битката при Клокотница от 9 (22) март 1230 г. българският цар се превърнал в най-силния владетел на Балканския полуостров. Промяната на статуквото заплашило латинците в Константинопол и довело до изостряне на българо-латинските отношения след 1231 г. В резултат от това настъпило българо-никейско сближение, което било затвърдено със съюз през 1235 г. Договорът бил подписан в град Галиполи и бил скрепен с брак между Елена – дъщеря на Иван II Асен, и Теодор – син на никейския император Йоан III Ватаци. Съюзът имал ярка антилатинска насоченост и съюзниците започнали военни действия в Източна Тракия. След успешна кампания и подялба на завладените територии, българи и никейци, подкрепени от солунския владетел Мануил и от кумански отряди, обсадили Константинопол по суша и по море. Според някои хронисти, българи и никейци действали срещу латинците с 300 бойни кораба (**Alberic**, 938 – 939). Някои медиевисти свързват участието на български войски в съвместната българо-никейска обсада на Константинопол през 1235 г. с амбиции на цар Йоан Асен за трайно овладяване на града (**Иречек 1978**, 303)¹⁵, но в интерес на истината, тази позиция не е твърде популярна сред изследователите на българското средновековие (**Златарски 1972**, 396; **Матанов 2014**, 297; **Николов 2014**, 99 – 100)¹⁶.

¹⁴ Георги Николов отбелязва кратко, но точно: „Вместо срещу Цариград цар Калоян се насочил към завладяването на Солун.“ Същото становище поддържа и Ивелин Иванов, който анализира военните действия на Калоян и достига до извода, че стратегията му била насочена не към превземане на Константинопол, а към контрол над Солун като втори по значение стратегически център на Балканите.

¹⁵ Описвайки управлението на Йоан II Асен, Иречек пише следното: „Бриен умрял в 1237 г. Асен изведнъж охладнял към съюза си с Ватацес. Може би отстъпчивостта на Балдуин II да му е дала повод за това, а може той се опасявал от засилващото се могъщество на никейския император; както и да е, едно сблъскване между двамата съперници за завладяване на Цариград станало вече неизбежно, защото и „царят на българи и гърци“ с не по-малка радост би издигнал трона си на Босфора.“ Явно, Иречек приема, че българският владетел е имал реални намерения за превземане на Константинопол.

¹⁶ Спирайки се на управлението на цар Йоан II Асен и по-специално на българо-никейската обсада на Константинопол, В. Златарски отбелязва следното: „Най-сетне несполучливите действия при обсадата на Цариград и главно пълното унищожение на никейската флота, без каквато за Иванъ Асѣня II било твърде ясно, че Босфорската столица не може да бжде завладѣна, показали на българския царь, че по-нататъшните военни действия противъ латинската столица ще бждатъ не само безполезни, но и вредни за държавата му, още повече когато му станало известно, че младиятъ императоръ Балдуинъ II, веднага следъ оттеглянето на съюзниците отъ Цариградъ, предприелъ пжтуване по Европа, за да търси срѣдства и да иска при разни западни дворове помощъ за поддръжка на импе-

Второто становище определено е по-обективно. От една страна, именно обсадата от 1235 г. е първата в средновековните акции на българите срещу града, при която участва и флот, т.е. в случая можем да говорим с пълно основание за класическа обсада, а не за сухопътни нападения и кратки блокади като тези, осъществени при Крум и Симеон. Но като че ли в проява на своеобразна историческа ирония, въпреки тези наглед благоприятни условия за превземане на града, Йоан II Асен се оттеглил преди постигане на реални резултати. Анализът на политическите и военни действия води до извода, че превземането на Константинопол не била стратегическа цел за цар Йоан II Асен (**Златарски 1972**, 396; **Николов 1995**, 118 – 129)¹⁷.

Някои историци са склонни да видят опит за превземане на византийската столица и в действията на българския владетел Михаил III Шишман (1323 – 1330) от 1328 г. Намесвайки се в гражданската война между Андроник II и Андроник III, българският цар сключил тайно споразумение с Андроник III на 13 май 1327 г. То било насочено срещу Андроник II, който бил подкрепян от сръбския владетел Стефан Дечански. През 1328 г. Андроник II, който губел позиции и контролирал единствено Цариград и близки територии, потърсил помощ от Михаил Шишман. Българският владетел изпратил помощ от 3000 конника към Константинопол, но Андроник III предупредил дядо си с писмо да не допуска българите в двореца. Андроник II проявил предпазливост, а българските конници се завърнали по заповед на своя цар. Тези събития дават основание на някои историци да определят цар Михаил III Шишман като последния български владетел, обладан от Симеоновата мечта за Константинопол (**Мутафчиев 1944**,

---

рията. Всички тия обстоятелства, заедно съ убеждението, че никейският императоръ нѣма да му донесе никаква полза и помощъ, въ случай че почне борба както съ западнитѣ, тъй и съ източнитѣ нови страшни врагове, сж били главнитѣ причини за промѣната въ политиката на българския царъ.“ Христо Матанов смята, че след несполучливия опит за обсада на Константинопол, „Иван Асен осъзнал грешката си, извършена чрез съюза с Ватаци, и поискал да я поправи.“ Георги Николов подчертава, че това било най-продължителното българско участие в реална обсада на града, но също така: „Българският владетел ясно осъзнавал, че евентуалното завладяване на Цариград от българите би изправило Българското царство в състояние на „сам срещу всички“.

¹⁷ Позицията на Васил Златарски беше изложена подробно по-горе (виж бел. 16). Близка е и позицията на Георги Николов, който е максимално критичен към всеки опит за тълкуване на частични или неясни сведения за проява на българска политика за превземане на Константинопол в периода XIII – XIV в. Той смята, че в това време българското царство било напълно интегрирано във византийския свят и подобна идея и действие били нелогични и непрагматични. Изтъквайки политическия прагматизъм, той изтъква, че дори владетели като Калоян и Иван Асен не могли и не организирали самостоятелни военни акции срещу византийската столица. Георги Николов подчертава, че: „*съвместната българо-никейска обсада над Константиновия град през 1235 г. и блокирането му по суша и по море две години по-късно имали за цел освобождаването на византийската столица и предаването ѝ в ръцете на император Йоан Дука Ватаци (1222 – 1254)“.*

181 – 182)¹⁸. Други отхвърлят всяка възможност за определяне на въпросните действия като проява на целенасочена политика за превземане на византийската столица (**Николов 1995**, 120)¹⁹. Доколко трябва да се доверяваме безкритично на описанието на Никифор Григора и Йоан Кантакузин? Обективният поглед показва липсата на сигурни, категорични доказателства за подобни мащабни планове. Дори да са били факт, то те били породени от моментни обстоятелства и не можем да приемем, че 3000-ен отряд би могъл да овладее византийската столица без стабилна вътрешна помощ. Може би, имайки предвид примера с овладяването на града от военачалника Алексий Стратегопулос, цар Михаил Шишман е бил изкушен, но бързо е осъзнал рисковете и несигурността на подобно начинание (**Николов 2014**, 101). Периодът до края на XIV в., т. е. до падането на средновековна България под османска власт, не представя друга пряка или косвена информация за целенасочени български действия в подкрепа или срещу византийската столица Константинопол.

Гореизложените факти, съображения и тези предоставят солидна основа за анализ и изводи. На първо място, враждебните действия и реалните опити за блокада и обсада на Константинопол са повече на брой от действията на българите за оказване на помощ, включително за подкрепа на бивш или нов император. Независимо от наглед многобройните и в определени периоди ожесточени военни действия между България и Византия, българите достигнали с войски под стените на Константинопол не повече от девет пъти, от които три или четири пъти (ако приемем действията от 1328 г. като опит за подкрепа) като съюзници – в помощ на император или в защита на самата столица. На следващо място, гореизложеното води също до извода, че самото достигане до стените на византийската столица било трудно и опасно начинание, особено при наличието на силни крепости и гарнизони в Източна Тракия и близките подстъпи на столицата, сред които изпъква ролята на Адрианопол. Ето защо, от военна гледна точка това бил първият труден етап в прилагането на стратегия за директно нападение, блокада или

---

¹⁸ Петър Мутафчиев приема, че старият император прибягнал лекомислено до помощта на 3000-ен отряд изпратен от Михаил Шишман, без да осъзнава опасността от завладяване на столицата на Византия. Мутафчиев разглежда и анализира това, като следва текста на Кантакузин и смята, че българският владетел е имал план за овладяване на византийската столица. Иван Божилов е на мнение, че Михаил Шишман подхванал голямата идея на Симеон за политическа и военна хегемония на Балканите. – Виж: Ив. Божилов. Фамилията на Асеновци (1186 – 1460): Генеалогия и просопография. София, 1985, с. 127.

¹⁹ Георги Николов определя сведенията за опит за превземане на столицата от Михаил Шишман с 3000 конника през 1328 г. като преувеличени и несериозни. Както беше посочено в предходната бележка, авторът смята, че идеята за превземане на византийската столица отпада от българската военно-политическа доктрина през XIII – XIV в. Той се аргументира, че както показват известните прецеденти на завладяването на Константинопол през 1204 г. и 1453 г., за превземането на града били необходими не само хитрост, но и внушителна военна сила, в това число и флот.

обсада срещу Константинопол. Причините за това могат да бъдат търсени в липсата на трайни български позиции в Източна Тракия, в отдалечеността на тази военна цел от основните български територии на север от Хемус и в произтичащите от това логистични затруднения. Ето защо и при Крум, и при Симеон, и при Калоян, наблюдаваме действия за постигане на контрол над ключови крепости и комуникации в Източна Тракия, сред които изпъкват тези срещу Адрианопол, Димотика, Виза и други.

Но дори постигането на контрол над редица крепости в Източна Тракия не давало пълни гаранции за успешно атакуване на византийската столица, тъй като следвал заключителният и най-трудният етап. Тук бих оспорил популярната теза, че основната причина за неуспеха на българските акции срещу Константинопол била в липсата на самостоятелен български флот. Без съмнение тази липса обривала на неуспех всеки опит за пълна обсада и военен натиск върху столицата на Византия, но в интерес на истината единствено през 1204 г. основният пробив в отбраната на византийската столица бил осъществен откъм морето. През 1261 г. никейският военачалник Алексий Стратегопулос успял да проникне и да овладее града откъм сушата, и то с немногочислена войска. През 1453 г. османците постигнали успех и поради успешното вкарване на кораби в *Златния рог*, но основният пробив бил осъществен в сухопътната отбрана на града. Ето защо, без да омаловажавам значението на флота, смятам, че неуспехът на българските действия срещу Константинопол през Средновековието не се дължал основно и само на липсата на ефективни морски сили.

Не на последно по важност място, стратегическият проблем при завладяване на Константинопол бил неговото трайно овладяване и контрол. Историата свидетелства, че латинските кръстоносци успяха да задържат града само в продължение на 57 години, и то с решаващата помощ на папството, подкрепата на редица католически владетели и с цената на огромен финансов ресурс. Ето защо смятам, че проблемът за българските планове и акции, насочени към Константинопол, би могъл да бъде поставен по следния начин: не само защо и как са планирани и осъществени въпросните походи, блокади и обсади, а били ли са в състояние тези български владетели да установят траен контрол над града и да го превърнат в политически център на българската държавност. Смятам, че отговорът е по-скоро отрицателен.

Бих добавил, че българските стремежи към Константинопол били възпрепятствани, тъй като недостигът на ресурси (включително и необходимостта от флот) налагала нуждата от силен съюзник. Това на практика обезсмисляло плановете за превземане на византийската столица, тъй като на първо място поставяло под съмнение възможността за пълен български контрол на града, и второ – засилвало прекомерно така необходимия съюзник (араби, никейци), очертавайки нов и вероятно не по-малко ожесточен конфликт. Ясен пример за това противоречие са действията на цар

Симеон през 923 – 924 г. и тези на цар Йоан II Асен през 1235 – 1237 г. И в двата случая наблюдаваме сложна симбиоза на решителни военни действия срещу византийската столица и активна дипломация, преговори и търсене на компромисно решение. Според мнозина изследователи, политическата линия за превземане на византийската столица довела до редица тежки загуби и разочарования за българите. Тази констатация определено отразява дълбоко и трайно заложените възгледи за нашето историческо развитие, но в заключение бих задал следния въпрос: А как биха изглеждали българо-византийските отношения и цялостната история на средновековна България без тези амбициозни акции срещу византийската столица? Без съмнение, именно българските планове и походи, насочени към Константинопол, били сред най-мощните и мощни лостове, които заставили Византия да преговаря и да приеме необходимостта от значителни отстъпки по отношение на своя северен съсед.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Атанасов 2018: Г. Атанасов. Човешкият потенциал на цар Симеон Велики за водене на войни. Славяни, емигранти, съюзници. – В: Симеонова България в историята на европейския югоизток. 110 години от битката при Ахелой. Т. 2. Велико Търново, 2018, 107 – 143./G. Atanasov. Choveshkiyat potentsial na tsar Simeon Veliki za vodene na voyni. Slavyani, emigranti, sayuznitsi. – V: Simeonova Bulgaria v istoriyata na evropeyskia yugoiztok. 110 godini ot bitkata pri Aheloy. T. 2. Veliko Tarnovo, 2018, 107 – 143.

Божилов 1983: Ив. Божилов. Цар Симеон Велики (893 – 927): Златният век на Средновековна България. София, 1983./Iv. Bozhilov. Tsar Simeon Veliki (893 – 927): Zlatniyat vek na Srednovekovna Bulgaria. Sofia, 1983.

Божилов 1985: Ив. Божилов. Фамилията на Асеневици (1186 – 1460): Генеалогия и просопография. София, 1985./Iv. Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi (1186 – 1460): Genealogia i prosopografia. Sofia, 1985.

Вачкова 2005: В. Вачкова. Симеон Велики – пътят към короната на Запада. София, 2005.

Гюзелев 1981: В. Гюзелев. Участието на българите в отблъскването на арабската обсада на Цариград през 717 – 718 г. според средновековните писмени извори и интерпретацията му в съвременната историография. – В: В. Гюзелев. Средновековна България в светлината на нови извори. София, 1981, 129 – 155./V. Vachkova. Simeon Veliki – patyat kam koronata na Zapada. Sofia, 2005.

Данчева-Василева 1985: А. Данчева-Василева. България и Латинската империя (1204 – 1261). София, 1985./A. Dancheva-Vasileva. Bulgaria i Latinskata imperia (1204 – 1261). Sofia, 1985.

Златарски 1972: В. Златарски. История на българската държава през сръднитъ вѣкове. Томъ III. Второ българско царство. България при Асѣневци (1187 – 1280). София, 1972./V. Zlatarski. Istoria na balgarskata darzhava preza srednita vekove. Toma III. Vtoro balgarsko tsarstvo. Bulgaria pri Asenevtsi (1187 – 1280). Sofia, 1972.

Златарски 1994: В. Златарски. История на Българската държава през Средните векове, Т. 1, Ч.1. Второ фототипно издание. София, 1994./V. Zlatarski. Istoria na balgarskata darzhava preza srednita vekove. Toma III. Vtoro balgarsko tsarstvo. Bulgaria pri Asenevtsi (1187 – 1280). Sofia, 1972.

Иванов 2010: И. Иванов. Тракия в стратегическите планове на цар Калоян. – Архив за поселищни проучвания, XIII, 3 – 4, 2010, 31 – 46./I. Ivanov. Trakia v strategicheskite planove na tsar Kaloyan. – Arhiv za poselishtni prouchvania, XIII, 3 – 4, 2010, 31 – 46.

Иречек 1978: К. Иречек. История на българите. С поправки и добавки от самия автор. Под редакцията на проф. П. Хр. Петров. София, 1978./K. Irechek. Istoria na balgarite. S popravki i dobavki ot samia avtor. Pod redaktsiyata na prof. P. Hr. Petrov. Sofia, 1978.

Матанов 2014: Хр. Матанов. В търсне на средновековното време. Неравният път на българите (VII – XV в.). София, 2014./Hr. Matanov. V tarsne na srednovekovното време. Neravniyat pat na balgarite (VII – XV v.). Sofia, 2014.

Мутафчиев 1944: П. Мутафчиев. История на българския народъ. Часть втора. София, 1944./P. Mutafchieva. Istoria na balgarskia naroda. Chast vtora. Sofia, 1944.

Мутафчиев 1992: П. Мутафчиев. История на българския народ. Т. 1. София, 1992./P. Mutafchiev. Istoria na balgarskia narod. T. 1. Sofia, 1992.

Николов 1995: Г. Николов. Имперската алтернатива в политическия живот на българското царство през XIII – XIV в. – В: Личността в историческото развитие. Алтернативата в историята. София, 1995, 104 – 127./G. Nikolov. Imperskata alternativa v politicheskia zhivot na balgarskoto tsarstvo prez XIII – XIV v. – V: Lichnostta v istoricheskoto razvitie. Alternativata v istoriyata. Sofia, 1995, 104 – 127.

Николов 2014: Г. Николов. Българската идея за завоюването на Цариград през Средновековието. – В: Трети международен конгрес по българистика, 23 – 26 май 2013. Кръгла маса „Златният век на цар Симеон: политика, религия и култура“. София, 2014, 80 – 103./G. Nikolov. Balgarskata ideya za zavouvaneto na Tsarigrad prez Srednovekoviето. – V: Treti mezhdunaroden kongres po balgaristika, 23 – 26 май 2013. Kragla masa „Zlatniyat vek na tsar Simeon: politika, religia i kultura“. Sofia, 2014, 80 – 103.

Рашев 2016: Р. Рашев. „Втората война“ на Симеон срещу Византия като литературен и политически факт. – В: Рашо Рашев. Симеон Велики (893 – 927). София, 2016./R. Rashev. „Vtorata voyna“ na Simeon sreshtu Vizantia kato literaturen i politicheski fakt. – V: Rasho Rashev. Simeon Veliki (893 – 927). Sofia, 2016.

Alberic 1874: Alberic of Trois-Fontaines, *Chronica*. – In: *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum*. Tomus 23. Ed. Georgius Henricus Perz. Hanover, 1874.

Browning 1975: R. Browning. *Byzantium and Bulgaria*. London, 1975.

Haldon 2017: J. Haldon. The Blockade of Constantinople in 813. – In: *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*. İstanbul, 2017, 263–279.

Yannopoulos 1997: A. Yannopoulos. Le rôle des Bulgares dans la guerre arabo-byzantine de 717/718. – *Byzantion*, Vol. 67, No. 2 (1997), 483–516.